

III. SPRAWOZDANIA I INFORMACJE

MIĘDZYNARODOWE KOŁOKWIUM „PRAWO PRACY A RACJONALNE ZATRUDNIENIE” POZNAŃ, 17—18 XI 1986 R.

W dniach 17 i 18 listopada 1986 r. odbyło się w Poznaniu kolokwium na temat: *Prawo pracy jako instrument racjonalnego wykorzystania zasobów pracy*, zorganizowane przez Katedrę Prawa Pracy Wydziału Prawa i Administracji UAM, przy współudziale pracowników naukowych z Uniwersytetu im. M. Lutra w Halle. Zaproszone też zostały osoby z innych ośrodków akademickich w kraju, dla których polityka zatrudnienia stanowi przedmiot dociekań naukowych, oraz urzędnicy państwowi podejmujący w tej materii konkretne decyzje z racji przysługujących im kompetencji. Zebranych powitał doc. dr hab. B. Błażejczak prodziekan Wydziału i przewodnicstwo kolokwium przekazał doc. dr. hab. W. Piotrowskiemu, który nakreślił koncepcję spotkania. Celem kolokwium miało być rozpoznanie potrzeb i możliwości istniejących w Polsce i w NRD w dziedzinie racjonalizacji zatrudnienia, stanowiącej rdzeń polityki społeczno-gospodarczej. Zabierający głos w imieniu prawników niemieckich prof. dr H. Thieme wyraził zadowolenie z możliwości spotkania i udziału w dyskusji nad tymi kluczowymi problemami.

Dalszym obradom przewodniczył prof. dr hab. C. Jackowiak, który poprosił autorów opracowań o zaprezentowanie głównych tez swoich referatów. Zgodnie z programem jako pierwszy wystąpił prof. dr H. Thieme z referatem zatytułowanym: *Dążenie do zgodności zatrudnienia z posiadanymi kwalifikacjami przy zawieraniu umów o pracę w NRD*. Po zdefiniowaniu pojęcia kwalifikacji autor skoncentrował się na ukazaniu społeczno-ekonomicznego znaczenia zatrudnienia zbieżnego z kwalifikacjami. Takie właśnie zatrudnienie posiada również swój wydźwięk subiektywny i przyczynia się do odczuwania przez pracownika zadowolenia z pracy. Racjonalne zatrudnienie oparte na naukowych podstawach jest zapewniane przez jednolite planowanie w ramach całej gospodarki narodowej i jest jednym z zadań socjalistycznego państwa. W ten sposób państwo umożliwia zakładom realizację planów gospodarczych oraz zapewnia realność zagwarantowanego w Konstytucji NRD podstawowego dla wszystkich obywateli — prawa do pracy. Wystąpienie zakończyła analiza prawnych instrumentów, które stymulują uzyskanie największej zgodności pomiędzy kwalifikacjami posiadanymi a wymaganiami w ramach konkretnego stosunku pracy.

Doc. dr hab. W. Piotrowski w referacie: *Prawo do pracy i zasady pośrednictwa pracy a potrzeba racjonalnego wykorzystania zasobów pracy* zwrócił uwagę, że prawo do pracy bywa niekiedy przedmiotem biegunowo różnych ocen i właściwie dotychczas nie doczekało się bardziej pogłębionej, krytycznej refleksji. Tymczasem polityka zatrudnienia w naszym ustroju winna umiejętnie kojarzyć cele ekonomiczne ze społecznymi, czyli być racjonalną polityką pełnego zatrudnienia. Dokonana ocena regulacji prawnej szeroko rozumianej polityki zatrudnienia nie wypadła zadowalająco. Zauważono hipertrofię norm prawnych przy równoczesnym występowaniu „białych plam” i braku niezbędnych gwarancji zapewnienia is-

totnych aspektów prawa do pracy. W ramach polityki zatrudnienia dla działania prawa zastrzeżono pięć obszarów: 1) normy oddziałujące bezpośrednio bądź pośrednio na wielkość zasobów pracy; 2) zespół norm wpływających na ilość i strukturę tworzonych miejsc pracy; 3) normy określające zasady wykonywania pośrednictwa pracy, tzn. strukturę jego organów i ich kompetencje; 4) zespół norm zapewniających możliwie pełną zgodność rodzaju pracy z kwalifikacjami i psychofizycznymi uzdolnieniami pracownika; 5) zespół norm kreujących struktury administracyjne zapewniające realizację polityki zatrudnienia.

Sesja popołudniowa, której przewodniczył prof. dr W. Jaśkiewicz, koncentrowała się wokół problemu zatrudnienia szczególnych kategorii osób w aspekcie racjonalnego zatrudnienia. Rozpoczęła się ona referatem: *Ochrona i wspieranie określonych grup osób przy korzystaniu z zasobów pracy* opracowanych przez dr. H. Heyrotha i dr S. Weber. Za podstawowe zadanie socjalistycznego prawa pracy uznano przyczynienie się do zwiększania efektów pracy społeczeństwa, uwzględniając jedność polityki socjalnej i gospodarczej. Przy zatrudnianiu osób wymagających specjalnego wsparcia i troski nie chodzi o aspekt gospodarczy tego zatrudnienia, lecz wyraża się tutaj przede wszystkim humanizm socjalistycznego ustawodawstwa. Dalej zarysowano zatrudnianie kobiet i pracowników młodocianych, sytuację prawną absolwentów, pomoc świadczoną na rzecz osób zwolnionych z czynnej służby wojskowej, wspieranie możliwości zatrudniania pracowników o zmniejszonej zdolności do pracy (inwalidów, rehabilitantów).

Doc. dr hab. Z. Niedbała w referacie: *Zasady zatrudniania szczególnych kategorii osób a wymogi racjonalnego wykorzystania zasobów pracy* wyszedł z założenia, iż reforma gospodarcza jest procesem ciągłym, a nie działaniem o charakterze akcyjnym. Również więc w warunkach reformy pozostaje w mocy zasada pełnego i racjonalnego zatrudnienia. Natomiast mechanizmy reformy powinny skłaniać do śmielszego powiązania postulatu zatrudnienia pełnego z wymogami racjonalizacji zatrudnienia. Następnie przedstawił status prawny osób korzystających z tzw. prawa do zatrudnienia i szerzej zajął się zatrudnieniem inwalidów. Nie uznał za celowe powrotu do koncepcji proporcjonalnego zatrudnienia inwalidów w zależności od ogólnej liczby pracowników danego zakładu, lecz opowiedział się raczej za tworzeniem preferencji dla spółdzielczości inwalidzkiej.

Wewnątrzzakładowa polityka zatrudnienia była przedmiotem drugiego dnia obrad, a ich kierownictwo powierzono prof. dr. H. Thieme. Udzielił on głosu doc. dr. S. Seidlowi, autorowi referatu: *Podstawowe zadania zakładu pracy w zakresie wykorzystania zasobów pracy, zwłaszcza za pomocą instrumentów prawnych*. W wystąpieniu wskazano środki podejmowane w NRD mające na celu efektywne gospodarowanie czynnikiem ludzkim. Na ich czoło wysuwają się umowy dotyczące szkolenia (art. 153 - 159 k.p. NRD), umowy o oddelegowaniu i przejściu pracownika. We wnioskach podniesiono konieczność popularyzacji konkursu na celu obsadzenia wolnych etatów na stanowiskach kierowniczych, stymulowanie przez prawo pracy pożądanej wymiany kadry oraz ściślejsze współdziałanie przedsiębiorstw i miejscowych organów władzy państwowej.

Referat doc. dr. hab. A. Chobota: *Wewnątrzzakładowa polityka zatrudnienia w zreformowanym systemie gospodarczym PRL* był ostatnim z przygotowywanych opracowań. Przede wszystkim wyeksponowano nowe powiązania między przedsiębiorstwami a innymi jednostkami organizacyjnymi aparatu gospodarczego państwa. Modyfikując struktury kompetencyjno-organizacyjne, reforma zakłada m. in. racjonalizację zatrudnienia. Autor upatrywał jej przejawów np. w częstszym wykorzystaniu umownego rozszerzenia obowiązku świadczenia pracy na kilka prac różnego rodzaju za odpowiednio powiększonym wynagrodzeniem oraz umiejętnym stosowaniu art. 42 § 4 k.p. Referat zakończyły uwagi o wypowiedzeniu zmieniającym,

które stanowi granicę swobody dokonywania modyfikacji w istniejącym stosunku pracy, bez istotnej zmiany jego treści.

Wokół wygłoszonych referatów wywiązała się ożywiona dyskusja, podczas której na czoło wysunął się problem racjonalizacji zatrudnienia. Właściwie nikt z jej uczestników nie kwestionował konieczności wzrostu efektywności zatrudnienia. Założono, że w określeniu polityka racjonalnego i pełnego zatrudnienia tkwi wewnętrzna sprzeczność. Jednak rezygnacja z pełnego zatrudnienia wcale nie musi oznaczać bezrobocia i aktualne warunki na rynku pracy zdają się to potwierdzać. Politykę racjonalnego zatrudnienia ma obowiązek realizować państwo, które za pomocą środków ekonomicznych musi stworzyć taką sytuację, aby zakładom to się opłacało. Po prostu w polityce zatrudnienia należy zrezygnować w ogóle ze środków administracyjnego przymusu (prof. C. Jackowiak — U.G.). Opowiadano się za zerwaniem z egzaltacją pełnym zatrudnieniem, by za racjonalne można uznać tylko takie angażowanie zasobów pracy, które są konieczne. Istotny jest więc tutaj bilans strat i zysków. Dotychczas proklamowana koncepcja prawa do pracy przyczyniła się do zlikwidowania wolnych zasobów pracy i przeniosła je do zakładów pracy (dr Z. Sypniewski — UAM). Podkreślono, że pełne zatrudnienie nie jest celem samoistnym, lecz ma to być racjonalna polityka pełnego zatrudnienia. Polityka taka stanowi pewien model idealny, którego zapewne w pełni nie uda się nigdy urzeczywistnić, ale model taki jest konieczny dla osiągnięcia zarówno maksymalnej efektywności zatrudnienia, jak i zadowolenia społecznego. Model ten przypomina horyzont, który się przesuwają, gdy dochodzimy do jego granic (doc. W. Piotrowski — UAM).

Problematykę racjonalnego zatrudnienia uznano również za kluczową dla obszaru ekonomicznego i społecznego, a dominację jednego z tych aspektów za zjawisko niebezpieczne. Zasadniczej rewizji wymaga sprawa zakresu racjonalnego zatrudnienia, które tradycyjnie bywa zawężane do stosunków poprzedzających nawiązanie stosunku pracy. Tymczasem powinno być poszerzone o stosunki dotyczące powstania stosunku pracy i obejmujące już fazę jego realizacji (dr J. Wojtyła — AE Katowice). Zwrócono uwagę, iż racjonalność w dziedzinie zatrudnienia zależy od zysków i kosztów nie tylko ekonomicznych, ale i społecznych. Tak np. traktowane jako osiągnięcie w aspekcie ekonomicznym wykorzystanie w dużym stopniu potencjalnych zasobów pracy pod względem ilościowym i jakościowym może być ujmowane pod względem społecznym w kategorii kosztów w związku z np. naruszeniem rodzinnego systemu wychowania. Również na styku poczynań zmierzających do racjonalizacji zatrudnienia z interesem konkretnego pracownika mogą zachodzić sprzeczności i zafascynowanie efektami ekonomicznymi nie powinno doprowadzić do zupełnego pomijania funkcji ochronnej prawa pracy, a także socjalnej funkcji zatrudnienia (dr B. Trepiński — UAM).

Wśród innych wątków dyskusji pojawiło się zagadnienie roli prawa w racjonalizacji zatrudnienia. Przestrzegano przed jego przecenianiem, a za najbardziej miarodajny czynnik w tej dziedzinie uznano rozsądny układ ekonomiczny. Wyróżniono instrumenty prawne o charakterze władczym i niewładczym, przy czym reforma przesądza wzajemne propozycje między nimi i kierunkami przeobrażeń, gdyż instrumenty władcze okazały się nieskuteczne (dr J. Wojtyła). Szerzej zobrazowano nieprawidłowości w polityce płac, które przyczyniają się do nieracjonalnego jeszcze gospodarowania kadrami (doc. W. Piotrowski, doc. S. Seidel). Wskazano też na występujące w świecie zjawisko wzrostu produktywności pracy, szczególnie widoczne w praktyce firm japońskich działających na gruncie europejskim (prof. J. Orczyk — AE Poznań).

Kwestię zgodności kwalifikacji pracownika z rodzajem wykonywanej pracy uznano za zmienną dla obydwu krajów. Przy kwalifikacjach formalnie wyso-

kich okres sprawdzania rzeczywistych umiejętności może być zbyt długi i dlatego są stosowane rozmaite formy doskonalenia zawodowego. Wskazano na liczne przepisy, które statuują obowiązek podnoszenia kwalifikacji zawodowych, lecz z wyjątkiem nauczycieli akademickich właściwie brak w polskim prawie sankcji za ich naruszenie (dr U. Jackowiak — U.G.).

Sporo uwagi podczas dyskusji zajęły szeroko rozumiane problemy pośrednictwa pracy i zatrudnienia osób szczególnie chronionych. Zarysowano ogólną koncepcję przyjętą w pracach nad ustawą o systemie zatrudnienia w Polsce (dr H. Borkowska — Inst. Pr. i Spraw Socj.). Wyjaśniono, że dla ogółu obywateli NRD prawo do pracy nie ma charakteru roszczeniowego. Z reguły sami zainteresowani znajdują sobie pracę, lecz gdyby obywatel miał trudności, wtedy organ administracyjny dysponuje środkami, za pomocą których może zmusić przedsiębiorstwo do zatrudnienia poszukującego pracy. Skargę przedsiębiorstwa na postępowanie urzędu zatrudnienia rozpatruje rada narodowa (prof. H. Thieme i doc. S. Seidel). Jako korzystny oceniono status absolwenta w Polsce i przedstawiono gamę obowiązków podmiotów, pomagających absolwentowi w znalezieniu właściwej pracy (dyr. J. Mielcarek — Urz. Woj. w Poznaniu). Opowiedziano się za zatrudnianiem inwalidów w także „zwykłych” zakładach pracy oraz za wprowadzeniem procentowego wskaźnika zatrudnienia inwalidów w zakładach pracy i w zależności od jego przestrzegania, stosowania ulg lub obciążeń na rzecz Skarbu Państwa (dr A. Malaka — OD i DKPIP Wrocław) (dyr. J. Mielcarek). Problem osłony socjalnej powinien być rozwiązany przez wyspecjalizowane organy, np. przez tworzenie miejsc pracy chronionej, podejmowanie działań prowadzących do zmiany kwalifikacji itp. (prof. C. Jackowiak).

W imieniu organizatorów doc. dr hab. W. Piotrowski podziękował uczestnikom za udział w kolokwium. Jego zdaniem dyskusja wykazała, że podjęty problem racjonalnego spożytkowania zasobów pracy zasługiwał na wszechstronne, międzynarodowe naświetlenie, ponieważ jest charakterystyczny dla wszystkich krajów RWPG.

Doc. dr. hab. W. Piotrowskiemu za znaczny osobisty wkład pracy włożony w organizację sympozjum podziękowali prof. dr W. Jaśkiewicz i prof. dr H. Thieme, który zapowiedział zorganizowanie następnego kolokwium w Halle.

Bogdan Trepieński

„STATYSTYCZNE METODY W BADANIU
EKONOMICZNEJ EFEKTYWNOŚCI PRZEDSIĘBIORSTW”
POLSKO-NIEMIECKIE SEMINARIUM NAUKOWE
POZNAŃ, 10—11 IX 1986 R.

Seminaria polsko-niemieckie, poświęcone zastosowaniu metod matematyczno-statystycznych w dziedzinie handlu wewnętrznego mają w poznańskim środowisku ekonomicznym już swą tradycję. Realizowane są w ramach sięgającej 1971 r. bilateralnej współpracy Akademii Ekonomicznej w Poznaniu z Wyższą Szkołą Handlową w Lipsku, która z incydentalnych kontaktów naukowych, poczynając od 1979 r. przekształcona zostaje w systematycznie prowadzone kooperacyjne badania naukowe¹. Wyniki tych badań prezentowane są na odbywających się w okresach dwuletnich seminariach polsko-niemieckich.

¹ Por. S. Wierchosławski, *Współpraca Akademii Ekonomicznej w Poznaniu z Wyższą Szkołą Handlową w Lipsku*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1981, z. 1, s. 325—329.

Kolejne seminarium miało charakter szczególny. Zorganizowane zostało w okresie centralnych uroczystości jubileuszu 60-lecia Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, w czasie których, zgodnie z uchwałą Senatu tejże Uczelni nadany został prof. dr. sc. Walterowi Klitzschowi, rektorowi Wyższej Szkoły Handlowej w Lipsku zaszczytny tytuł doktora honoris causa w uznaniu Jego wybitnych osiągnięć naukowych, a zarazem zasług w rozwoju dotychczasowej, owocnej współpracy naukowej z poznańską uczelnią ekonomiczną. Też okoliczności przypisać należy, iż obok przedstawicieli obu zaprzyjaźnionych uczelni czynny udział w Seminarium wzięli również przedstawiciele innych ośrodków naukowych w kraju (Akademii Ekonomicznej w Katowicach i Krakowie, Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie, Instytutu Handlu Wewnętrznego i Usług w Warszawie, a także uczelni miejscowych: Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Politechniki Poznańskiej i Instytutu Gospodarki Materiałowej w Poznaniu) oraz współpracujących z Akademią Ekonomiczną w Poznaniu zagranicznych ośrodków naukowych: Bułgarii (Wyższa Szkoła Ekonomiczna im. K. Marksa w Sofii, Instytut Finansowo-Ekonomiczny w Szwistofie), Czechosłowacji (Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Pradze), Niemieckiej Republiki Demokratycznej (Uniwersytet im. K. Marksa w Lipsku, Wyższa Szkoła Ekonomiczna im. Bruna Leuschnera w Berlinie). Nadało to organizowanemu Seminarium charakter konferencji międzynarodowej.

Organizatorem Seminarium był Instytut Cybernetyki Ekonomicznej AE w Poznaniu. Otwarcia obrad dokonał Rektor prof. dr hab. Janusz Piasny, zwracając uwagę na ważność podjętej na Seminarium problematyki doskonalenia narzędzi analizy efektywności ekonomicznej przedsiębiorstw w aktualnej fazie wysiłków, zmierzających w kierunku przezwyciężenia skutków kryzysu społeczno-gospodarczego kraju oraz dla prac związanych z wdrażaniem reformy gospodarczej.

Zakresem Seminarium objęto przegląd współczesnych metod matematyczno-statystycznych, stosowanych w pomiarze nakładów i efektów ekonomicznych przedsiębiorstw różnych dziedzin, ze szczególnym uwzględnieniem handlu wewnętrznego, stosowanych aktualnie w krajach socjalistycznych. Obrady Seminarium toczyły się w ramach czterech sesji tematycznych: I. Studia nad metodami pomiaru efektywności działalności gospodarczej, II. Studia nad metodami pomiaru ekonomicznej efektywności handlu, III. Studia nad metodami pomiaru ekonomicznych efektów przedsiębiorstw, IV. Studia nad metodami pomiaru kosztów przedsiębiorstw. Obradom sesji I i III przewodniczył W. Klitzsch, rektor WSH w Lipsku, natomiast sesji II i IV S. Wierchosławski, kierownik Zakładu Statystyki i Demografii AE w Poznaniu.

W sesji I przedstawiony został następujący zespół referatów, poświęconych przeglądowi metod postępowania badawczego, związanych z pomiarem efektywności działalności gospodarczej w wybranych krajach socjalistycznych: S. Wierchosławski (AE w Poznaniu) *Stan i kierunki statystycznych badań nad efektywnością przedsiębiorstw*, H. Waschkau (WSE w Berlinie) *Niektóre aspekty statystycznego pomiaru efektywności społecznej produkcji w NRD*, K. Lange (Uniwersytet w Lipsku) *Nowe tendencje pomiaru i analizy ekonomicznej efektywności w NRD*, M. Matejka (WSE w Pradze) *Efektywność produkcji w systemie wielkości ekonomicznych i celach gospodarki narodowej*.

W trakcie obrad II sesji wygłoszone zostały referaty poświęcone koncepcjom badawczym oraz metodom statystycznego pomiaru efektywności w dziedzinie handlu wewnętrznego: K. Klitzsch (WSH w Lipsku) *Kategorie, mierniki, i metody określania efektywności w socjalistycznym handlu*, K. Aleksandrow (WSE w Sofii) *Teoretycznometodyczne problemy badania efektywności handlu*, J. Vasko (WSE w Pradze) *Szacowanie ekonomicznej efektywności handlu w CSRS*, A. Szromnik (AE w Krakowie) *Kompleksowy rachunek nakładów społeczno-ekonomicznych w handlu. Zarys podstawowych relacji i zależności*.

Przedmiotem obrad kolejnej, III sesji były referaty poświęcone problematyce pomiaru ekonomicznych efektów przedsiębiorstw: A. Barczak (AE w Katowicach) *Ekonometryczne modelowanie funkcjonowania przedsiębiorstwa przemysłowego*, J. Szumilak (AE w Krakowie) *Funkcjonowanie przedsiębiorstwa handlowego w ujęciu dynamiki systemowej*, U. Helmundt (WSH w Lipsku) *Wspomagane elektroniczną techniką obliczeniową porównywania wyników procesu gospodarowania przedsiębiorstw jako instrument planowego kształtowania ich efektywności*, J. Matesowa (WSE w Pradze) *Międzyzakładowe porównania efektywności gospodarowania*, H. Poetschke (AE w Poznaniu) *Pomiar efektywności ekonomicznej przedsiębiorstw gospodarki rolnej*.

Ostatnia sesja IV została poświęcona metodom pomiaru kosztów przedsiębiorstw, w trakcie obrad której przedstawiono referaty: G. Grundt (WSH w Lipsku) *Użyteczność analizy regresji i elastyczności funkcji kosztów dla celów planowania efektywności*, A. Witkowska i M. Witkowski (AE w Poznaniu) *Problemy identyfikacji czynników określających zmienność kosztów w handlu detalicznym*, K. Gorzelańczyk (AE w Poznaniu) *Problemy identyfikacji czynników określających zmienność kosztów w handlu hurtowym*.

Na tle bogactwa problemów poruszonych w przedstawionych w czasie Seminarium referatach należy zwrócić uwagę na te spośród nich, które mają charakter najbardziej newralgiczny dla prowadzonych dociekań w tej dziedzinie.

Efektywność jest kategorią ekonomiczną niezmiernie złożoną, której poszczególne elementy w trakcie pomiaru statystycznego muszą być ujęte ilościowo, łącznie z zachodzącymi między nimi relacjami o charakterze sprzężenia zwrotnego. Identyfikacja elementów efektywności i zachodzących między nimi relacji wymaga kompleksowego ujęcia badanych procesów. W przekroju międzynarodowym rysują się tutaj dwa podstawowe nurty pomiaru: 1. stosowanie integralnego (syntetycznego) wskaźnika (WRL, NRD), opisanie efektywności przy użyciu jednego (CSRS, NRD, PRL) lub wielu systemów wskaźników efektywności (NRD). Pierwsza koncepcja pomiaru wymaga wspólnego ujęcia w formule jednego wskaźnika nakładów na pracę żywą i uprzedmiotowioną oraz rozwiązania kwestii nakładów bieżących i jednorazowych, co nastręcza wiele implikacji natury metodologicznej. Stąd też dotychczasowych prób w tym zakresie nie można uznać za zadowalające. Doświadczenia badawcze wskazują bowiem, że efektywność procesów gospodarczych może być mierzona jedynie przy pomocy systemu wskaźników. System taki wprowadzić można z macierzy wskaźników charakteryzujących nakłady oraz wskaźników charakteryzujących wyniki (tzw. „wejście” i „wyjście”). Na uwagę zasługują tu wyniki kompleksowych badań efektywności przedsiębiorstw przemysłowych przedstawionych przez grupę badawczą WSE w Berlinie w 1985 r. W badaniu tym zweryfikowano system wskaźników efektywności zbudowanych hierarchicznie pozwalający na analizę wzrostu efektywności nawet wówczas, gdy badacz nie dysponuje wszystkimi wskaźnikami (H. Waschkau). Podobnie dobre rezultaty uzyskano przy pomocy systemu wskaźników w badaniach efektywności przedsiębiorstw przemysłowych w Czechosłowacji (M. Matejka). Dla potrzeb handlu wewnętrznego NRD opracowany został przez grupę badawczą WSH w Lipsku program kompleksowej analizy efektywności, oparty na wielu systemach wskaźników, który stanowi jedyny tego rodzaju kompleksowy model statystyczny badania efektów działalności handlu w krajach socjalistycznych (W. Klitzsch, K. Lange).

W kontekście wysuwanych koncepcji badawczych efektywności handlu wewnętrznego uwagę zwracają te koncepcje, które obok aspektów ekonomicznych uwzględniają również pomiar aspektów społecznej efektywności (K. Aleksandrow i A. Szromnik). Mają one jednak charakter opracowań teoretycznych, wymagających dalszych studiów w zakresie instrumentacji badań.

Dwa nurty kompleksowego traktowania badań nad efektywnością przedsiębiorstw zasługują na wyróżnienie. Pierwszy wiąże się z wykorzystaniem teorii analizy systemowej do budowy modelu ekonometrycznego przedsiębiorstwa przemysłowego (A. Barczak) oraz symulacyjnego modelu przedsiębiorstwa handlowego (J. Szumilak). Te ambitne z punktu widzenia metodologicznego koncepcje znajdują się jednak we wstępnych stadiach poszukiwań badawczych. Drugi nurt wiąże się z wykorzystaniem metody międzyzakładowych porównań w badaniu efektywności przedsiębiorstw (J. Matesowa, U. Helmundt) i wykorzystaniem tych metod w wieloaspektowej analizie oceny efektów ich gospodarowania. Metody te z punktu widzenia statystycznego wymagają jednak spełnienia szeregu warunków, którym badacze nie zawsze potrafią sprostać. Stąd też wdrożenia tych metod napotykają rozliczne trudności.

Z punktu widzenia metodologicznego każde badanie efektywności ekonomicznej procesów gospodarowania jest badaniem interdyscyplinarnym. Oznacza to, że w procesie poznawczym wymagana jest współpraca co najmniej dwóch dyscyplin: nauk ekonomicznych i nauk matematyczno-statystycznych. Od stopnia ich rozwoju uzależniony jest w poważnym stopniu proces doskonalenia instrumentów pomiaru zarówno nakładów, jak i efektów ekonomicznych. Narzędzia te, podobnie jak każda konstrukcja teoretyczna, wymagają sprawdzenia praktycznego w określonym systemie funkcjonowania gospodarki. Jeśli rozwój dyscyplin uczestniczących w procesie badania ekonomicznej efektywności dyscyplin naukowych nie następuje w sposób harmonijny, występować mogą implikacje we wdrażaniu tych narzędzi do badań empirycznych. Egzemplifikacje tej tezy przedstawiono na przykładzie statystycznych badań nad efektywnością przedsiębiorstw w Polsce (S. Wierzchosławski). Współczesne nauki ilościowe w Polsce dysponują stosunkowo dobrze rozwiniętym zespołem narzędzi dla przeprowadzenia pomiaru efektywności ekonomicznej przedsiębiorstw. Aktualny stan rozwoju tych metod wysuwa nasz kraj na jedno z czołowych miejsc wśród państw socjalistycznych. Temu niewątpliwie pozytywnemu zjawisku towarzyszy pogłębiająca się dysproporcja między bogactwem narzędzi poznawczych a ich stopniem wykorzystania w praktyce gospodarczej. Dysproporcji tej nie można wyjaśnić znaną w literaturze tezą, iż koncepcje teoretyczne zawsze wyprzedzają ich praktyczne zastosowania. Nie można również stanowiska tego usprawiedliwić obiektywnymi barierami ograniczającymi stosowanie rachunku ekonomicznego z powodu:

- niedoskonałości systemu informacyjnego w zakresie ponoszonych nakładów (np. przedsiębiorstwa produkcji rolnej — H. Poetschke),
- trudności w prawidłowym pomiarze efektu gospodarowania (np. pomiar usługi handlowej, świadczonej przez przedsiębiorstwo handlowe nabywcy towaru — A. Witkowska, M. Witkowski, K. Gorze:ńczyk).

— niedostatecznego przygotowania przedsiębiorstw pod względem instrumentalnym do korzystania z bardziej zmatematyzowanych narzędzi pomiaru (brak odpowiednio kwalifikowanej kadry, komputeryzacji obliczeń).

Można i należy przyczyn tego zjawiska doszukiwać się na dwóch płaszczyznach: 1. słabości teoretycznych koncepcji ekonomicznych, 2. niedostatecznej samodzielności ekonomicznej przedsiębiorstwa. W pierwszym przypadku należy stwierdzić, iż szybkiemu rozwojowi nauk ilościowych towarzyszy zbyt powolny rozwój teorii ekonomicznych. Rachunek efektywności napotyka w gospodarce socjalistycznej specyficzną trudność. Znajduje ona wyraz w powszechnym uznawaniu „cen kosztowych” za podstawową kategorię cenową. Stosowanie tej kategorii w rachunku efektywności powoduje, że różnice między efektami i nakładami sprowadzają się do narzutów procentowych zysku i podatku obrotowego. Nie ma natomiast w tym rachunku oddzielnego kształtowania się pieniężnych efektów. W rachunku pie-

nieżnym efekty pokrywają się z kosztami. Dotyczy to zwłaszcza ujęć rachunku w skali makroekonomicznej.

W tym świetle można stwierdzić, iż stopień użyteczności nowoczesnych metod matematyczno-statystycznych w warunkach utożsamiania nakładów z efektami jest niewspółmiernie niski i obniża walory poznawcze podejmowanych z wielkim trudem wysiłków badawczych. Jest to jednak — jak wykazano to w trakcie dyskusji podczas obrad — problem odrębny, wykraczający poza kompetencje merytoryczne przedstawicieli nauk ilościowych.

Stanisław Wierchosławski

„FINANSOWE PROBLEMY PRZEDSIĘBIORSTW PAŃSTWOWYCH”
OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA NAUKOWA KATEDR
I INSTYTUTÓW FINANSÓW
Rydzyna k. Leszna, 18 - 19 XII 1986 r.

Pod koniec 1986 r. — roku obchodów jubileuszu 60-lecia Akademii Ekonomicznej w Poznaniu — w dniach 17 - 19 grudnia odbyła się w Rydzynie, z udziałem władz Uczelni, ostatnia ze zorganizowanych z tej okazji konferencji. Konferencja *Finansowe problemy przedsiębiorstw państwowych* zorganizowana została przez Zakład Finansów Przedsiębiorstw i Zakład Ubezpieczeń Instytutu Finansów AE w Poznaniu, przy współudziale Zakładów Teleelektronicznych Telkom-Telettra w Poznaniu i Centrali Państwowego Zakładu Ubezpieczeń w Warszawie. W tej konferencji katedr i instytutów finansów uczestniczyli też naukowcy reprezentujący inne dyscypliny — prawo finansowe, rachunkowość, ekonomię, planowanie — z AE w Poznaniu i innych uczelni, z Instytutu Finansów Ministerstwa Finansów, pracownicy Państwowego Zakładu Ubezpieczeń, ki ku przedsiębiorstw i Narodowego Banku Polskiego oraz przedstawiciele PWE i COMSE (łącznie ponad 70 osób).

Z tematyki obrad konferencji najlepiej zda sprawę informacja o tytułach referatów, zawczasu udostępnionych jej uczestnikom. W pierwszym dniu obrad dyskutowano nad referatami: Elżbiety Czerwińskiej *Finansowe problemy samodzielności przedsiębiorstwa państwowego*, Zdzisława Fedorowicza *Finansowe włączenie przedsiębiorstwa państwowego w system gospodarczy*, Józefa Kalety *Samofinansowanie przedsiębiorstwa w warunkach reformy gospodarczej*, Janusza Maciaszka *O niektórych wartościowo-pieniężnych charakterystykach i ograniczeniach działalności gospodarczej i redystrybucji finansowej*, Cezarego Józefiaka *Warunki skuteczności samofinansowania przedsiębiorstw*.

W drugim dniu konferencji przedmiotem obrad były referaty: Józefa Szczepaniaka *Analiza finansowa w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, Jerzego Więckowskiego *Wskaźniki efektywności w procesie planowania i oceny funkcjonowania przedsiębiorstwa*, Stanisława Nowaka *Finansowanie handlu w świetle analizy bilansów sprawozdawczych*, Teresy Dębowskiej-Romanowskiej *Ocena form prawnych dotowania przedsiębiorstw państwowych na tle ogólnej klasyfikacji dotacji*, Borysa Grozdanowa (Swisztow, Bułgaria) *Problemy wzajemnych powiązań między samodzielnymi organizacjami gospodarczymi i budżetem w Bułgarii*, Stefana Ochocińskiego *Zagadnienie banku długoterminowego kredytu hipotecznego w Polsce Ludowej* i Tadeusza Sangowskiego *Ubezpieczenia gospodarcze przedsiębiorstw państwowych w zreformowanym systemie ekonomiczno-finansowym*. Ożywiona dyskusja nad tymi referatami kontynuowana była w trzecim, ostatnim dniu obrad.

Jakkolwiek w tytule konferencji nie wyeksponowano zagadnienia samodzielności, to jednak samodzielność przedsiębiorstwa państwowego była centralnym problemem, wokół którego koncentrowała się tematyka referatów i większość wypowiedzi uczestników konferencyjnej dyskusji. Wiele uwagi przyciągnęły zwłaszcza powody, dla których samodzielność przedsiębiorstwa państwowego zyskała obecnie tak duże znaczenie. Podłożem tego jest przede wszystkim — jak to wykazała w swoim referacie E. Czerwińska — niedostateczna ilościowo wielkość produktu społecznego, niedobór produktów. Jest on odczuwany we wszystkich dziedzinach przeznaczenia produktu społecznego: konsumpcji, eksporcie i akumulacji. Usunąć ten niedobór można tylko poprzez wzrost wydajności zasobów, a przedsiębiorstwa ekonomicznie niesamodzielne tego nie rokują, są bowiem wolne od ekonomicznego przymusu dbałości o wysoką wydajność. Nadzieja na przecięcie łańcucha niedoborów leży więc w ekonomicznym usamodzielnieniu przedsiębiorstw państwowych.

O przyczynach niedoboru i sposobach jego usuwania wypowiedziało się wielu uczestników konferencji (m.in. J. Maciaszek, J. Głuchowski, J. Kaleta, I. Rutkowska) wskazując, że wnikliwa analiza i rozwiązanie tego problemu jest warunkiem koniecznym rozwiązywania wielu innych problemów naszej gospodarki.

Problemowi niedoborów, widzianemu jako problem nierównowagi rynkowej, poświęcił swój referat C. Józefiak, poszukując teoretycznego rozwiązania problemu na drodze analizy stosunku giętkości cen i giętkości budżetowej przedsiębiorstw. Na uwagę zasługuje, że przedstawione przez niego warunki dodatniego wpływu samofinansowania na ekonomiczną efektywność przedsiębiorstw są bliskie charakterystyce ekonomicznej samodzielności przedsiębiorstwa w ujęciu E. Czerwińskiej.

Różnice między ekonomistami w rozumieniu samodzielności przedsiębiorstwa państwowego są — według J. Wierzbickiego — w pewnej mierze spowodowane tym, że samodzielność nie przysługuje przedsiębiorstwu państwowemu z natury, ale zależy od regulacji prawnych, a te się zmieniają. Stwarza to kłopoty zarówno w dyskusji nad koncepcją samodzielności, jak i w jej ocenie, bo nie wiadomo, czy za punkt wyjścia przyjąć warunki istniejące, czy postulowane. Potrzebne więc byłoby rozróżnienie kilku stopni samodzielności przedsiębiorstwa, analogicznie do różnych stopni samofinansowania, które zarysował w swym referacie C. Józefiak.

Samodzielność przedsiębiorstwa państwowego nie oznacza nieograniczonej swobody jego działania, jego samowoli (E. Czerwińska). Ekonomiczna samodzielność przedsiębiorstwa nie koliduje z ideami socjalizmu i nie wymaga zmian ustrojowych, nie przekreśla też — jak zaznaczył J. Kaleta — nadrzędnej roli centralnego planu gospodarczego.

Jedną z cech samodzielności gospodarczej przedsiębiorstw jest korzystanie z dodatnich i ponoszenie ujemnych skutków finansowych swej działalności produkcyjnej i rozwojowej. Ekonomiczna samodzielność wystawia przedsiębiorstwa na ryzyko strat. Wprawdzie ciężar tego ryzyka zmniejsza stosowane obecnie na szerszą skalę samoubezpieczenie, jednak w aktualnych warunkach systemowych i gospodarczych samoubezpieczenie musi być uzupełniane przez system ubezpieczeń gospodarczych. Teza ta, postawiona w referacie T. Sangowskiego, została poparta przez S. Stroińskiego, który ponadto poświęcił wiele uwagi roli ubezpieczeń w szerszym kompleksie działań przedsiębiorstwa, zwanym kierowaniem ryzykiem. Zwrócono też uwagę, że przedsiębiorstwa nie potrafią jeszcze w pełni korzystać z możliwości, jakie stwarza nowa konstrukcja systemu ubezpieczeniowego (J. Boczkowski).

Od finansowych skutków własnego działania nie powinien uniezależniać przedsiębiorstwa kredyt bankowy. W ocenie, czy postulat ten jest obecnie spełniony, ujawniły się różnice między dyskutantami. Z jednej strony przytoczono przykłady

świadczące o tym, że kredyt bankowy niweluje dla przedsiębiorstw finansowe skutki ich działania (E. Czerwińska, S. Nowak), z drugiej zaś strony — okoliczności świadczące o przestrzeganiu przez bank wymagań kredytowych (T. Witczak).

Od ponoszenia ujemnych skutków finansowych własnego działania przede wszystkim chronią przedsiębiorstwa państwowe organa państwa, zwłaszcza za pomocą dotacji budżetowych, które niweczą samodzielność tych przedsiębiorstw. T. Dębowska-Romanowska wykazała w swym referacie, że dzięki obiektywizacji reguł dotowania można złagodzić szkodliwe skutki dotacji, skoro do rezygnacji z nich nie dochodzi, ale dyskutanci (E. Czerwińska, J. Kaleta, J. Boczkowski) podjęli polemikę z referentką, opowiadając się za rezygnacją z dotacji, z wyłączeniem wyposażania przedsiębiorstw.

Teoretyczne podłoże zarysowanego w referacie Z. Federowicza projektu finansowych powiązań przedsiębiorstwa państwowego z budżetem stanowią rozważania nad stosunkami produkcji i formami władania środkami produkcji i produktami przedsiębiorstw. Z. Federowicz uzasadnia potrzebę odejścia od stawiania pracowników przedsiębiorstw państwowych w pozycji pracowników najemnych, w drodze zastąpienia władania administracyjnego przez władanie samorządowe. Pod względem finansowym jest to koncepcja swoistego wyposażenia przedsiębiorstwa w kapitał i dostosowania do tego jego finansowych powiązań z budżetem.

Zgodna z tą koncepcją jest przedstawiona w referacie S. Ochocińskiego idea finansowania inwestycji z kredytu, udzielanego przez bank długoterminowego kredytu hipotecznego, którego koncepcja została w tym referacie zarysowana. Wywołała ona żywy oddźwięk w dyskusji, która dotyczyła m.in. rynku kapitałowego. Za uruchomieniem rynku kapitałowego opowiadali się J. Kaleta i R. Domaszewicz. Natomiast Z. Federowicz wyraził obawę, że rynek kapitałowy może się kłócić z centralnym planowaniem rozwoju i że dylematów funkcjonowania rynku kapitałowego nie da się rozwiązać bez pogłębionej teorii stopy procentowej.

Samodzielne przedsiębiorstwo państwowe nie może się obywać bez analizy finansowej. Służąca wewnętrznemu zarządzaniu przedsiębiorstwem analiza powinna — według J. Więckowskiego — umożliwiać zarówno diagnozę przyszłości na rzecz planowania przyszłej działalności, jak i bieżącego przebiegu działania, jak wreszcie ocenę uzyskanych wyników. Nie wystarcza więc najbardziej dotąd rozpowszechniona analiza retrospektywna, ale konieczna jest także analiza bieżąca i prospektywna, poprzedzająca i przygotowująca podejmowanie decyzji gospodarczych (J. Szczepaniak).

Metodom i rodzajom analizy finansowej w świetle jej zadań w zreformowanym systemie zarządzania gospodarką poświęcone były referaty J. Szczepaniaka i J. Więckowskiego. Przykładu analizy opartej na rzeczywistych danych i poznawczej wartości jej wyników dostarczył referat S. Nowaka. O znaczeniu analizy finansowej dla samodzielnych producentów mówiło wielu uczestników konferencji (E. Czerwińska, R. Domaszewicz, Z. Federowicz, W. Jeleń, J. Maciaszek). Zwracano jednak uwagę, że w przedsiębiorstwach nie jest ona doceniana, niewiele z nich bowiem korzysta z jej wyników. Nasuwa to nawet przypuszczenie, że nie wszystkim przedsiębiorstwom zależy na samodzielności i podnoszeniu efektywności swej pracy (S. Nowak).

Analiza kosztów, wykraczająca jednakże poza ramy pojedynczego przedsiębiorstwa, była też przedmiotem referatu J. Maciaszka. Przeprowadzona przez autora analiza efektywności wybranych zbiorowości przedsiębiorstw według rachunku kosztów krańcowych posłużyła wskazaniu dziedzin mających szczególne znaczenie dla zdynamizowania rozwoju naszej gospodarki.

Naturalnym rezultatem ożywionej dyskusji nad samodzielnością przedsiębiorstwa i nad problemami jej towarzyszącymi były liczne postulaty w sprawie finan-

sowych środków realizacji reformy gospodarczej. Wiele z nich zaproponował w swym referacie i w trakcie dyskusji J. Kaleta. Postulowane przez niego zmiany w systemie finansowym powinny polegać na: zmniejszeniu liczby podatków obciążających przedsiębiorstwa (m.in. likwidacja podatku od ponadnormatywnych wypłat wynagrodzeń) i obniżeniu ich stawek; stabilizacji systemu podatkowego i stawek podatkowych i usunięciu z niego uznaniowości; usunięciu dotacji budżetowych, wraz z wyeliminowaniem przedsiębiorstw utrzymywanych z dotacji; zlikwidowaniu opłat przedsiębiorstw na rzecz funduszy parabudżetowych; zwiększeniu swobody przedsiębiorstw w dysponowaniu odpisami dewizowymi; pozostawieniu do dyspozycji przedsiębiorstwa całości odpisów amortyzacyjnych; uruchomieniu rynku kapitałowego.

Ze szczególnym poparciem uczestników konferencji spotkały się postulaty wzmocnienia oddziaływania systemu finansowego na rzecz ochrony środowiska naturalnego. Na tle referatu M. Mazurkiewicza dyskutowano nad rachunkiem ekonomicznym w tej dziedzinie, nad trudnością wyodrębnienia kosztów ochrony środowiska z całości kosztów przedsiębiorstwa oraz nad koniecznością uwzględnienia w nim społecznych kosztów korzystania z zasobów środowiska (Z. Fedorowicz). Kontrowersję wzbudził postulat obciążania przedsiębiorstw pełnymi kosztami ochrony środowiska (J. Kaleta), które to koszty mogą być, poprzez ceny produktów, w całości przerzucane na społeczeństwo (J. Wierzbicki). Potrzebę wzbogacenia zestawu instrumentów finansowych, stosowanych w celu ochrony środowiska, uzasadniała E. Bogacka-Kisiel. Obok dotychczasowych opłat publicznych, kar pieniężnych za niezgodne z prawem korzystanie ze środowiska potrzebne są opłaty ekologiczne na rzecz ekologicznych funduszy parabudżetowych (M. Mazurkiewicz).

W czasie konferencji zorganizowano dla jej uczestników rozegranie komputerowej gry kierowniczej „Na roli”. Autorami gry są: J. Mizerka i R. Trębacz z Pracowni Gier Ekonomicznych AE w Poznaniu oraz Z. Żynda z Centralnego Ośrodka Doskonalenia Kadr i Upowszechniania Postępu w Rolnictwie. Gra odzwierciedla główne nurty funkcjonowania przedsiębiorstwa rolnego średniej wielkości, a graczom powierzona jest rola zarządu przedsiębiorstwa. Kryterium podejmowania decyzji jest zysk. W rozgrywce wzięło udział 5 zespołów i kilku obserwatorów. Rozgrywkę uzupełniła dyskusja o prezentowanej grze oraz o przydatności gier w nauczaniu przedmiotów finansowych w świetle doświadczeń dydaktycznych Zakładu Finansów Przedsiębiorstw AE w Poznaniu.

W ostatnim dniu konferencji dyskutowano o koncepcji podręcznika o finansach przedsiębiorstw. Problematyki tej dotyczył referat U. Wojciechowskiej. Głównym tu tematem było skojarzenie w podręczniku spojrzenia na finanse przedsiębiorstwa od strony państwowej polityki finansowej i od strony przedsiębiorstwa.

Andrzej Gącarzewicz